

SZOTYORI JÓZSEF (1767—1833)

Prezentarea completă a vieții și operei lui *Szotyori József* constituie pînă azi una din lacunele istoriei medicinei de la noi din țară. Autorii care s-au ocupat de activitatea lui (V. *Bologa*, J. *Pataki*, B. *Halász*) au insistat, în primul rînd, asupra rolului pe care l-a avut el în înființarea spitalului din Tg.-Mureș, cu toate că *Szotyori* a fost un adept al iluminismului și a desfășurat o activitate multilaterală. Astfel, el ocupă un loc de frunte printre predecesorii care au preconizat la noi în țară vaccinarea antivariolică. În același timp, a depus o largă activitate medicală de popularizare.

De la moartea lui *Szotyori József* se împlinesc 130 de ani. Acest răstimp ne oferă o perspectivă suficientă pentru a ne da seama de acea parte a activității sale care rezistă timpului.

Datele biografice referitoare la *Szotyori* sînt destul de sărăcăcioase. *Szotyori* s-a născut la Aiud, în anul 1767. Școala elementară și cursurile liceale le urmează în acest oraș. El însuși amintește că în anii săi de școlar a mîncat pîinea amară a „elevului slugă”.

Studiile universitare le-a făcut la Viena. Diploma a obținut-o la 19 noiembrie 1800, cînd avea 33 de ani.

Anii de studii la Viena au avut o influență hotărîtoare asupra ideilor pe care le va adopta *Szotyori*. Aici cunoaște el concepția raționalistă și iluminismul medical, precum

și vaccinarea antivariolică descoperită de *Jenner*. *Szotyori* va rămâne toată viața adeptul consecvent al acestor idei.

Imediat după obținerea diplomei de medic, *Szotyori* se stabilește la Tirgu Mureș, în ziua de 21 aprilie 1801. În acest oraș își va desfășura activitatea medicală pînă la sfîrșitul vieții. În cursul celor 32 de ani de activitate depuși în orașul Tirgu-Mureș, în afară de conducerea spitalului fondat de el și de munca de medic de spital de irai tirziu între 1824—1831, *Szotyori József* a desfășurat o remarcabilă activitate literară. În 1826 publică un articol despre problema vaccinării antivariolice în „Tudományos Gyűjtemény” (Colecția științifică) de la Pesta. În 1831 publică a lucrare cu caracter asemănător în „Orvosí Tár” (Arhiva Medicală).¹

În 1830, din încredințarea consistorului bisericii reformate, el scrie un manual sanitar intitulat „D é t é t k i r ö v i d k a t é k h é z i s” (Scurt catehism dietetic), conceput ca manual pentru școlile elementare de la orașe și sate. După un an, această cărticică tipărită la Cluj, este reeditată la Tirgu-Mureș. În 1832 *Szotyori* scrie pentru „părinți, învățători și adulți” o carte explicativă, conștinând lucrarea sa anterioară. Această nouă carte este intitulată „K a t é k h é t a, a z a z a d i é t é t k a i r ö v i d k a t é k é z i s m a g y a r a z ó j a” (Catehism, adică explicarea scurtului catehism dietetic) și conține în anexă două articole: „A z é l é t r ö l” (Despre viață) și „S a v a n y ú v i z e k r ö l” (Despre apele minerale). În ultimul an al vieții sale, scrie și publică la Tg.-Mureș o lucrare mai scurtă, intitulată „A m a r o s - v á s á r h e l y i O r s z á g o s P o l g á r i G y ó g y i n t é z e t e r e d e t é n e k é s f e l á l l i t á s á n a k r ö v i d é s i g a z t ö r - t é n e t i r á s a” (Istoricul scurt și adevărat al originii și înființării spitalului civil pe țară din Tg.-Mureș).

Activitatea publică a lui *Szotyori* coincide în timp cu primul avînt al mișcării iluministe din Transilvania și mai tirziu cu anii sumbri de teroare polițienească ce au urmat acestei epoci. Dar în ciuda tuturor măsurilor teroriste, mișcarea națională a burgheziei în ascensiune cunoaște un nou avînt în deceniul al treilea al secolului al XIX-lea.

„Societatea pentru cultivarea limbii” (Nyelvmivelő Társaság) care propaga ideile iluministe, a exercitat o puternică influență asupra gîndirii și activității lui *Szotyori*. (În schimb, trebuie să amintim că *Szotyori*, ajuns la bătrînețe, nu a mai fost capabil să înțeleagă aspirațiile naționale ale mișcării antihabzburgice de după 1820). Într-una din ultimele liste care cuprind numele sprijinitorilor societății, îi găsim și pe „învățul” *Szotyori József*.²

Ideile mișcării conduse de *Aranka György* au avut un ecou puternic în lucrările sanitare ale lui *Szotyori*, destinate propagării culturii naționale, și faptul acesta stă la baza încercărilor lui de inovare a limbii. La fel ca și *Bugát Pál* și *Nyulas Ferenc*, *Szotyori* se străduiește să îmbogățească termenii medicali de specialitate. El scrie: „Și eu m-am folosit de libertatea lingviștilor și am încercat să formeze cîteva cuvinte... Dacă propunerile mele nu sînt apropiate de adevăr sau de domeniul probabilului vor dispărea de la sine”.³

Încercările sale de inovare lingvistică nu au fost încununate de succes. Cele mai multe din cuvintele create de *Szotyori* sînt forțate, astfel încît nu au izbutit să prindă rădăcini.

În repetate rînduri, *Szotyori* urgencează înființarea „școlilor civile naționale”. În una din introducerile lucrărilor sale, el propune să se înființeze cît mai repede

¹ A h ö l y a g o s h i m l ö — v a k c i n a — V á r s a t u l n e g r u ș i v a c c i n u l . T u d o m á n y o s G y ű j t e m é n y , 1 8 2 6 , v o l . V I . — V a l ó d i h i m l ö k v é d h i m l ö k i t á n — V á r s a t a d e v á r a t d u p a v a c c i n a r e , O r v o s í T á r , 1 8 3 1 , a n . I . v o l . I I .

² *Jancsó Elemér*: Az erdélyi Magyar Nyelvmivelő Társaság iratai — Documentele Societății pt. cultivarea limbii din Transilvania, București, Ed. Academiei, 1955. p. 312.

³ *Szotyori J.*: K a t é k h é t a . . . p . 9 — 1 0 .

„un institut pentru fete care să educe fetele mai sărace, făcându-le să cunoască binefacerea culturii. Sărăcii formează cea mai mare parte a omenirii, fetele constituie jumătate din numărul celor născuți, și ele în calitatea lor de viitoare soții, mame și casnice, întregesc fericirea patriei, a națiunii, a familiei și a căminelor“.⁴

Semnificativ pentru ideile iluministe ale lui *Szotyor* este testamentul său. El a dispus ca biblioteca sa remarcabilă prin conținutul ei (306 lucrări formate din 933 de volume) să treacă în posesiunea Colegiului din Tg.-Mureș, exprimându-și dorința ca aparatele și cărțile sale să poată fi utilizate întotdeauna de medicii spitalului civil înființat de el. De asemenea el a mai dispus ca după moartea soției sale, casa lui să fie vindută și din suma realizată să se înființeze un fond de bursă. Bursele să fie atribuite din zece în zece ani, la 2 studenți în medicină și chirurgie... Bursierii vor fi aleși dintre acei tineri talentați din Tîrgu-Mureș, Aiud sau Cluj, care „sînt săraci, au o purtare morală bună, înțeleg suferințele celor nevoiași, și dornici de a da ajutor fără nici o recompensă materială“.⁵

Szotyor precizează ca oamenii săraci să fie tratați de medicii bursieri „fără deosebire de religie sau de naționalitate și bolnavii aparținînd națiunii asuprite să fie respectații“.⁶

Szotyor József a murit la 30 octombrie 1833, în vîrstă de 67 de ani, după o îndelungată boală. Potrivit ultimei sale dorințe, a fost îngropat fără clopote și fără cîntări religioase.

Szotyor și-a iubit cu pasiune profesiunea. In una din lucrările sale subliniază că dacă s-ar mai naște încă o dată, ar dori să fie tot medic. El a crezut că cunoștințele medicale din epoca aceea vor dobîndi o bază din ce în ce mai științifică și că ajutorul dat de medici nu poate fi înlocuit de nici un fel de îndeletnicire vrăjitoarească de homeopați, mesmerieni și de alți șarlatani.⁷

Nu întîmplător *Szotyor* a ales ca moto al *Dieteticii* următoarele cuvinte: „In nici o minciună nu există un pericol mai mare decît în minciuna medicală“. Acest medic s-a străduit să slujească prin toate eforturile sale propășirea medicinei adevărate.

II.

Vaccinarea antivariolică a fost o descoperire epocală la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. *Szotyor* și-a dat seama de importanța uriașă a descoperirii lui *Jenner*. Insufletirea sa nu l-a făcut însă să-și piardă obiectivitatea. Incepînd din anul 1801, cînd a efectuat primele vaccinări, *Szotyor* a adunat și a publicat mereu observațiile sale despre gradul de imunizare al vaccinării. Inpreună cu cei mai clarvăzători medici din vremea sa el preconizează introducerea revaccinărilor.

Prima comunicare a lui despre vaccinarea antivariolică este o scrisoare adresată lui *Várad* *Sámuel*, datată 10 ianuarie 1802 Tîrgu-Mureș. Această scrisoare a fost publicată de *Várad* în lucrarea *Vaccinul*, apărută la Viena în 1802.

Szotyor constată cu bucurie că vaccinarea antivariolică a avut un ecou mare în toată Transilvania, astfel încît se poate spera că în curînd ea va fi aplicată pe scară obștească. In scrisoarea sa, se găsesc multe date empirice în legătură cu vaccinarea antivariolică. (Firește că explicațiile date conțin și unele vederi perimate din acel timp). Astfel, el amintește despre simptomele catarale și enteritice apărute după vaccinare. De asemenea, constată că vaccinările neprinse, în caz de

⁴ Op. cit., p. 10.

⁵ Biblioteca documentară Teleki, Documente privitoare la *Szotyor*, Acte administrative, 130;

⁶ Ibidem,

⁷ *Szotyor*: *Katékhetá* p. 43.

revaccinare se reinnoiesc, sau că în unele cazuri, vaccinarea se generalizează. În concordanță cu părerile dominante atunci, *Szotyori* numește acest fenomen vaccin secundar. El relatează amănunțit evoluția vaccinării la primele cinci persoane inoculate menționând în același timp că sprijinit de corpul profesoral a reușit să vaccineze pe toți elevii de la Colegiul reformat din Tg.-Mures.

Primele vaccinări, *Szotyori* le-a făcut cu „ață vaccinală”. Vaccinul l-a primit de la *Váradí Sámuel* din Viena.

Articolul publicat în *Tudományos Gyűjtemény*, se bazează pe observațiile făcute timp de 25 de ani. Scrierea acestui articol a fost impusă de faptul că în timpul epidemiei de variolă din 1825, s-au constatat mai multe îmbolnăviri printre persoanele vaccinate, constatare confirmată de *Szotyori* prin propriile sale observații. Cu toate că el nu a cunoscut noțiunea de varioloidă, afirmă în mod judicios că în cazurile vaccinate febra și în general evoluția variolei sînt mai ușoare. („Mitior”). În consecință el preconizează necesitatea revaccinării pe care le-a executat personal în 24 de cazuri. *Szotyori* susține că o vaccinare efectuată la o vîrstă prea fragedă nu este eficace pentru toată viața. Imunitatea se pierde o dată cu creșterea copiilor. El se întrebă: „de ce oare profilaxia să nu-și piardă eficacitatea din moment ce se este clădită pe o bază așa de slabă cum e carnea fragedă”.⁸

Szotyori vede cauza parțială a insucceselor în proasta calitate a vaccinului. Cea mai corespunzătoare substanță pentru vaccin este limfa prelevată în ziua a 8-a — a 9-a de la persoanele vaccinate. Trebuie lichidați șarlatanii care încearcă să vaccineze nu bine, ci cît mai mult, și care, împinși de pofta de a face avere, inoculează nu vaccin ci puroi. *Szotyori* propune ca medicii să introducă certificatul de vaccinare întrebuițat de el încă de multă vreme cu succes. (Certificat care să cuprindă termenul inoculării, originea vaccinului, vîrsta vaccinatului, termenul propus pentru revaccinare etc.). Concluzia finală pe care o formulează *Szotyori* este că fiecare individ trebuie vaccinat de două ori. În *Dietetică* el recomandă ca vaccinarea să se facă de trei ori: prima înainte de creșterea dinților, a doua înainte de apariția dentiției definitive și a treia la vîrsta de 24 de ani, avînd în vedere că „frisoanele cauzate de o vaccinare efectuată pe un organism format oțlesc corpul ca o boală alternantă, înlătură din organism posibilitatea de a se îmbolnăvi de variolă, fără însă a se extinde asupra celorlalte soiuri de vărsat”.⁹

Această idee, a cărei terminologie sună astăzi străin, conține fără îndoială o constatare justă, și anume ea poate fi considerată o descriere empirică a imunității și a specificității.

În cele ce urmează va trebui să vedem care este locul ocupat de *Szotyori* printre primii vaccinatori antivariolici din Transilvania. El însuși a subliniat în repetate rînduri că a efectuat primele vaccinări în Transilvania. Atît în scrisoarea trimisă lui *Váradí Sámuel*, cit și în articolul publicat în *Tudományos Gyűjtemény*, afirmă că prima vaccinare cu succes a făcut-o la 14 octombrie 1801. Spre deosebire de această dată, în articolul din *Grócsi Tár* și în *Dietetică* găsim ziua de 14 septembrie 1801. Să fie la mijloc o greșeală sau o rectificare? Azi este cu neputință să cunoaștem data exactă. Considerăm ca fiind mai probabilă ziua de 14 octombrie, deoarece ea figurează în lucrările scrise mai de vreme, adică printre altele în scrisoarea trimisă lui *Váradí Sámuel* în 1802.

Fără îndoială că *Szotyori* a avut un rol de precursor în introducerea vaccinării antivariolice în Transilvania. Stadiul cunoștințelor noastre actuale nu confirmă însă afirmația că *Szotyori* ar fi făcut primele vaccinări în Transilvania. Obținerea unei orientări judicioase în acest domeniu întîmpină, de altfel, numeroase dificultăți. Chiar dacă nu am lua în considerare decît cîteva din orașele mai mari din Transilvania, întîlnim date

⁸ A hólyagos himlő és vakcina — Vársatul negru și vaccinul, *Tudományos Gyűjtemény*, 1826, p. 91.

⁹ *Szotyori: Dietetika*, 1831, p. 55.

Iacutare și uneori contradictorii. Așa bunăoară, Nyulas Ferenc, cel mai fervent partizan al vaccinării antivariolice din Cluj, subliniază că vaccinările antivariolice au fost începute la Cluj la sfârșitul lunii octombrie în 1810¹⁰. În schimb, *Mihail Neustädter*, pe atunci protomedicul Ardealului, afirmă că între 8 octombrie 1801 și ianuarie 1802 au fost efectuate la Cluj 361 de vaccinări antivariolice.¹¹

La Brașov vaccinările au fost inaugurate de fizicușul orașului, *dr Tartler (Georg Traugott)*, care comunică magistratului că nu a reușit să obțină vaccin de la Viena, decît la începutul lunii octombrie 1801 și că a efectuat mai multe vaccinări cu succes, împreună cu doctorul *Barbenus*.¹²

Rezultă prin urmare că la Brașov și la Cluj vaccinările antivariolice au început probabil în același timp cu *Szotyori*, sau ceva mai repede. La Sibiu însă e sigur că vaccinările au fost făcute mai devreme. Încă în 1800, un chirurg englez ambulant, numit *Scott*, a efectuat două vaccinări antivariolice nereușite. Medicul *Joseph Endlicher*, originar din Bruno, chirurgul orfelinatului Theresianum din Sibiu, a făcut vaccinări, ce-1 drept nereușite, încă la 28 iulie 1801. Vaccinul l-a primit de la chirurgul *Linder* din Bruno și cu un alt vaccin nou obținut tot de la el, efectuează vaccinări la 12 august 1801, de data asta însă cu succes (3 copii). Mai târziu, *Endlicher* vaccinează gratuit pe elevii de la Theresianum și pe locuitorii săraci ai orașului. Ba mai mult, în ianuarie 1802 face 56 de vaccinări în comuna Șălimbăr.¹³

Prin urmare *Szotyori* nu are dreptate cînd își revendică meritul priorității în ceea ce privește vaccinarea antivariolică în Ardeal. Faptul acesta nu-i micșorează însă întru nimic meritele. Este mai presus de orice îndoială că el poate fi considerat printre primii vaccinatori în Transilvania.

Dar prin aceasta nu putem considera nici pe departe încheiate cercetările referitoare la epoca eroică a începuturilor vaccinării antivariolice în Transilvania.

III.

Nu ne vom ocupa decît pe scurt de rolul pe care l-a avut *Szotyori József* în înființarea spitalului civil din Tg.-Mureș. Acest aspect al activității sale, a fost studiat amănunțit de *Halász Boriska*.¹⁴

Ideea înființării unui spital i-a fost sugerată lui *Szotyori* în anii studiilor universitare de atmosfera spitalelor de la Viena. Pe atunci în Ardealul semifeudal nu existau decît bolnițe și xenodohii orășenești unde erau primiți bolnavi, invalizi, bătrîni neputincioși și copii părăsiți. Începînd de la mijlocul secolului al XIV-lea și la Tg.-Mureș exista un xenodoh. La sfîrșitul secolului al XVIII-lea, acesta a trecut în administrația consiliului orășenesc, dar și pe mai departe, în el nu au putut fi internate decît persoane de religie reformată sau romano-catolică. *Szotyori József* și-a expus planul în fața citorva prieteni încă în 1801, străduindu-se să cîștige sprijinul autorităților și al opiniei publice progresiste. El nu și-a înaintat însă memoriul Consiliului orășenesc decît în 1807. În acest memoriu cere ca vechiul așezămînt hospitalicesc să fie modernizat, transformat într-un spital civil, deci să slujească scopuri exclusiv medicale și să constituie un loc de tîmăduire pentru toți bolnavii, indiferent de religia lor. Insușindu-și propunerile formulate de *Szotyori*, Consiliul orășenesc înaintează memoriul la guvernium. Timp de 2 ani, memoriul rătăcește. În sfîrșit, în anul 1810, dieta Transilvaniei hotărăște ca la Cluj și la Tg.-Mureș să se înființeze spitale publice pe țară. În acest scop se inițiază o colectă generală. Sufletul comitetului organizator din Tg.-Mureș a fost *Szotyori-*

¹⁰ *Nyulas F.*: Kolozsvári tehenhümlő — Vaccina din Cluj, Cluj, 1802, p. 10.

¹¹ *M. Neustädter*: Über die Kuhpochenimpfung Hermannstadt, 1803, p. 23.

¹² Arhiva orașului Brașov, Documentele magistratului, 1801, 23. oct. nr. 2838.

¹³ *Siebenbürgische Provinzialblätter* 1807, vol. 3, p. 43—52.

¹⁴ *Halász B.*: Din istoricul spitalului de la Tîrgu-Mureș, *Revista Medicală* 1957, 1, p. 88—93.

Datorită muncii neprecupețite pe care a depus-o el și colegii săi, în ziua de 21 ianuarie 1812 s-a inaugurat spitalul public în fosta stradă Kövecses. Spre deosebire de ceea ce prevedea planul inițial, spitalul a fost complex separat de xenodohiu. „Acesta a constituit începutul așezămintelor spitalicești în Transilvania“ — scrie cu mândrie Szotyori.¹⁵

Unul din meritele de seamă ale lui Szotyori constă în faptul că el a năzuit să înființeze un spital modern pentru cei mai săraci oameni, făcând abstracție de naționalitate sau confesiunea lor.

Numărul bolnavilor internați în spital a crescut mereu, chiar în timpul vieții fondatorului lui. Între 1824 și 1830, sînt îngrijiți 1270 de bolnavi.

Realizarea planului lui Szotyori nu a izbutit însă să rezolve nici măcar îngrijirea bolnavilor din Tg. Mureș, necum aceea a bolnavilor din toată Transilvania. Filantropia burgheză a lămitat din capul locului fondurile materiale ale spitalului. Cu toate acestea, trebuie să menționăm că Szotyori s-a străduit consecvent să traducă în viață vederile sale iluministe. Astfel, în anul 1830, dintre 255 de bolnavi, 200 au fost îngrijiți gratuit. Bolnavii erau internați fără a se lua în considerare confesiunea lor: printre ei întâlneau 29 de „uniți“, 28 de „neuniți“, prin urmare și bolnavi români de religie „greco-catolică“ și ortodoxă.

Așadar primul spital modern în Ardeal a luat ființă în 1812, datorită zelului cu care a lucrat Szotyori József. În București Constantin Caracș realizează același lucru în 1811. În traducerea în viață a planului lor, amîndoi s-au sprijinit pe burghezia în formare sau mai exact pe păturile sociale chemate să îndeplinească în condițiile date același rol ca și burghezia. Amîndoi au fost medici crescuți la școala ideilor iluministe.

Relațiile sociale similare nasc exigențe similare. Iar traducerea în viață a acestora este o necesitate obiectivă.

IV.

Activitatea medicală de popularizator a lui Szotyori nu are un caracter de pionerat, nici prin constatările făcute și nici prin timpul cînd s-a desfășurat. În 1830, în anul apariției *Dieteticei*, pe teritoriul patriei noastre exista o remarcabilă literatură sanitară de popularizare în limba romînă și limba maghiară (*Vasile Popș*, *Pavel Vasci*, *Ștefan Episcopescu*, *Mátyus István*, *Csorba József*, *Tolnai Sándor*, etc.).

Apariția literaturii medicale de popularizare are în toată Europa cauze sociale și economice bine identificabile. Dezvoltarea relațiilor capitaliste a jefuit de pămînt mase populare considerabile. Acești oameni s-au stabilit în orașele și altmînteri aglomerate, și s-au pauperizat. Astfel a început formarea proletariatului modern. Ca rezultat al acestui proces, condițiile igienico-sanitare au cunoscut o bruscă și catastrofală înrăutățire. La sfîrșitul secolului al XVIII-lea și în primele decenii ale secolului al XIX-lea și în țara noastră a avut loc același proces, dar într-un ritm mai lent și în condiții specifice.

Medicii iluminiști nu au putut să descopere adevărata cauză a înrăutățirii condițiilor igienico-sanitare. „Soluțiile“ preconizate de ei sînt utopice. În schimb, năzuința lor de a populariza normele vieții sănătoase, și de a pune în felul acesta bazele macrobioticii, adică ale științei longevității, constituie o tendință progresistă în acea epocă, chiar în ciuda limitelor inerente ei.

Szotyori József a fost un reprezentant al acestui curent. În *Dietetica* sa, bazîndu-se pe vasta lui experiență, sintetizează principiile fundamentale ale igienei indi-

¹⁵ Szotyori J.: A marosvásárhelyi Orsz. Gyógyintézet eredetének és felállításának rövid és igaz történetirása. — Istoricul scurt și adevărat al originii și înființării spitalului civil public din Tg. Mureș, 1833, p. 22.

viduale în plină desfășurare, iar în *Catechism* comentează tezele cuprinse în lucrarea sa anterioară.

Amîndouă lucrările constituie o mărturie a credinței profunde în ideile iluministe. Este caracteristic că în introducerea *Dieteticii*, un manual școlar confesional, autorul subliniază că pricina vieții scurte și a durerilor trupești trebuie căutată „nu atît în păcatul originar, adică în căderea lui Adam, cît mai cu seamă în nerespectarea regulilor dietetice”.¹⁶ Scopul principal al lucrării este acela de a învăța pe tineri să ducă o viață regulată. Pentru *Szotyori*, regulile destinate să asigure prelungirea vieții constau în păstrarea „integrității și frumuseții corpului”, în întreținerea vieții și a sănătății și în prevenirea bolilor și a accidentelor. La cunoașterea acestor reguli, ajungem prin experiențe și prin „luciditatea minții”.

Să dăm acum cîteva pilde ilustrative. *Szotyori* recomandă femeilor gravide să nu facă abuzuri alimentare, să evite munca fizică grea și emoțiile, să poarte îmbrăcăminte largă, să se odihnească mult, să nu ridice și să nu danseze. Adept al ideilor lui *Rousseau*, el cere de la toate mamele sănătoase „fie că fac parte din pătura oamenilor săraci, fie a celor bogați”, să-și alăpteze copiii. În același timp, însă, el dă dovadă de un discernămint realist, atunci cînd, în caz de boală, admite ca alăptarea s-o facă o doică, sau ca sugarii să fie alimentați pe cale artificială.

El înșiră acele reguli care trebuie respectate pentru a ajunge la o stare de „integritate și frumusețe”. Acordă, printre altele, o deosebită importanță exercițiilor sistematice de calire a corpului. Condamnă cu severitate alcoolismul, fumatul excesiv și propagă, în concordanță cu ideile sale iluministe, că nici „un om n-a murit încă fiindcă a renunțat dintr-o dată la pipă sau la cîrciumă”.¹⁷

Szotyori insistă asupra faptului că ritmul sistematic de muncă și odihnă constituie premisa sănătății. „Copiii nu trebuie puși să lucreze peste puterile lor și înainte de vreme, la fel ca și servitoarele, care nu trebuie trudite toată ziua”.¹⁸

Szotyori József știe însă că sănătatea nu depinde numai de norme de igienă individuală. La fel ca și alți popularizatori sanitari din vremea lui, și el reclamă luarea unor măsuri de poliție sanitară, adică de igienă publică, (de exp. asanarea mlaștinilor, reglementarea apelor curgătoare, organizarea pieților, curățirea regulată a closetelor etc.).

Partea din *Dietetică* destinată problemei primului ajutor constituie un capitol cu un deosebit caracter progresist. Autorul descrie nu numai simptomele accidentelor și intoxicațiilor sau măsurile necesare acordării primului ajutor, ci pretinde ca în toată țara să se înființeze camerele de prim ajutor. „Fiecare sat poate să procure pe cheltuiala locuitorilor o mică suflătoare curată, pleduri, clistire, perii, cirpe de frecat din păr aspru, vane, semințe de muștar, flori de garoafe și de soc, rachiu, oțet, pene curate”.¹⁹ *Szotyori* recomandă deopotrivă extirparea plantelor otrăvitoare de „cătrecopii de păstori”.

În lucrarea sa găsim descrierea indicațiilor terapeutice pentru 30 de localități balneare din Transilvania și unele sfaturi utile pentru persoanele care frecventau aceste băi.

După cum am amintit, una din anexele *Catechismului* este un scurt articol despre viață. Această lucrare oglindește influența puternică exercitată de filozofia naturii speculativă și idealistă a gânditorilor germani. Cu toate acestea, nu trebuie să trecem cu vederea unele idei interesante pe care le conține. *Szotyori* expune teoria cosmogonică a lui *Kant*, accentuînd în același timp că pămîntul a trecut prin nenumărate transformări și după apariția lui. De asemenea *Szotyori* intuiește evoluția naturii vii. În regnul mineral, vegetal și animal el vede o mișcare ascendentă. El crede că plantele și animalele cele mai simple derivă din influență

¹⁶ *Szotyori*: *Dietetika*, p. 7.

¹⁷ *Szotyori*: *Op. cit.* p. 33.

¹⁸ *Szotyori*: *Op. cit.*, p. 36.

de filozoful naturii *Frantz von Gruithuisen* (1774—1852), el accentuează că prin dezvoltarea infuzorilor iau naștere viermii, insectele, animalele cu carapace, pe baza „legii transformării.” *Szotyori* vede de asemenea o linie ascendentă, începînd de la pești pînă la păsări și prin mamifere, pînă la om. Lucrarea sa conține unele date de embriologie în legătură cu dezvoltarea sistemului nervos și a organelor interne.

Szotyori a fost contemporan cu *Lamarck*, unul dintre fondatorii evoluționismului modern. El nu a cunoscut însă nici opera lui *Lamarck* și nici lucrările lui *Buffon*. Intuirea ideii evoluționiste se datorează la el, înriuririi exercitate de speculațiile filozofiei naturii germane. (*Gruithuisen*).

În legătura cu concepția sa despre rolul biologic special al infuzorilor, trebuie amintită și părerea lui, potrivit căreia infuzorii sînt cauza ciumei. Cu toate că *Leeuwenhoeck* văzuse deja la microscop bacterii, el nu atribuie acestora nici un rol patogen. *Linné* a clasificat bacteriile sub denumirea de „Chaos infuzorium”. În 1762, *Plencis* presupune că bolile infecțioase sînt provocate de germeni vermiformi. Medicul rus *Samoilovici* (1744—1805) presupune că agentul patogen al ciumei ar fi niște ființe invizibile. Medicul german *Gottfried Ehrenburg*, studiînd în 1833 epidemiile de ciumă, formulează ipoteza că infuzorii pot fi transportați de vînt la depărtări mari și dacă ajung în condiții prielnice își recîștigă activitatea vitală. *Ehrenburg* însă nu se gîndește că ciuma ar putea fi cauzată chiar de infuzori.

Szotyori scrie, ridicînd chiar aici o idee nouă: „Încă în luna noiembrie 1828, scriitorul, meditînd asupra ciumei răsăritene, a așternut pe hîrtie această părere: ciuma răsăriteană este provocată de anumite animale foarte mici, infuzorii”.¹⁹

Szotyori încearcă să-și argumenteze părerea prin faptul că „aproape întotdeauna în mediile în care se formează infuzorii, se dezvoltă și ciuma, la început în toate părțile, apoi răspîndindu-se prin cili în mod epidemic”.²¹

Szotyori subliniază că infuzorii ciumei, ajungînd pe diferite obiecte „se ghemuiesc”, ajung în teritorii îndepărtate și în condiții favorabile „reînvie din lincezeală și își împrăștie otrava”.²²

Toată concepția lui *Szotyori* despre agentul patogen al ciumei are un caracter speculativ, constituind o teorie care nu poate fi susținută experimental și vîdînd puternica influență a filozofiei naturii germane.

Szotyori József nu a lăsat în urma lui o operă remarcabilă. Dar nu trebuie să fim nedrepti în judecata noastră. În primele decenii ale secolului al XIX-lea, în Transilvania înapoiată, activitatea lui medicală de popularizare, lupta sa pentru înființarea spitalului civil și pentru încetățenirea vaccinării antivariolice, au avut un vădit caracter progresist. Prin aceasta, *Szotyori* merită recunoștința posterității.

Inițiativele lui au fost traduse cu adevărat în viață abia în zilele noastre. Previziunea lui s-a adevărit: „Astfel mai tîrziu izvorul mic a devenit un rîu mare, și din sămînța aruncată în pămînt bun, au crescut mii de astfel de semînțe”.^{23, 24}

Sosit la redacție. 1 august 1963.

¹⁹ *Szotyori*: Op. cit., p. 62.

²⁰ *Szotyori*: Op. cit., p. 56.

²¹ *Szotyori*: Katékhéta, p. 130.

²² Op. cit. p. 104.

²³ *Szotyori*: A marosvásárhelyi országos polgári... p. 33.

²⁴ Mulțumesc pe această cale tovarășilor dr. *Farczádi Elek* și dr. *Fikk László*, dr. *Huttman Arnold* și dr. *Izsák Sámuel* pentru ajutorul dat.